

Tatăl meu, Lucian Blaga

Am primit cu interes – și cu o oarecare sfială că voi putea face față propunerii – invitația revistei *Apostrof* de a răspunde întrebării Dumneavoastră.

Încerc să vă răspund la întrebare, dar ceea ce voi scrie e *amintirea mea*. Dacă e cazul să dau *citate* din Blaga, pentru a fi mai explicită, voi menționa sursa.

Deschizând calculatorul, pentru a vă răspunde, m-am oprit din drum pentru a verifica ceva într-o carte a Tatălui meu. Și cartea s-a deschis de la sine la un trifoi cu patru foi, găsit de el și pus în carte. De câte ori el călca într-o livadă, după câțiva pași se apleca și culegea un trifoi cu patru foi. Era aproape miraculos. Poate și acum e un semn bun, de început.

În seara zilei în care am primit scrisoarea D-voastră am văzut la postul de televiziune „Arte“ (aproape unicul cu care mai pot *dialoga* în singurătatea mea) un film în care apărea un scriitor german, vorbind despre viața și creația sa. În mersul trenului. Spunea chiar că îi place să meargă cu trenul și cu gândurile lui. Iar trenul *aluneca* pe șine, rapid și silențios. Așa cum merg trenurile dincolo de fosta „cortină“.

Și mi-au revenit în minte gândurile, sentimentele mele, în drumurile mele, foarte puține, și apoi mai frecvente, în anii '80, în Elveția, când mi-am regăsit prietenii elvețieni, din copilărie. Și mie îmi plăcea să merg cu trenul. Un reflex din copilărie? Când Tata se muta cu serviciul din oraș în oraș? Mai ales noaptea, să privesc pe geam, când trenul *aluneca* prin orașe. Priveam în casele oamenilor, prin ferestrele luminate. Îmi imaginam vieți, ale altora, line, obișnuite

Cornelia Blaga

(așa mi le imaginam eu). Și-mi puneam întrebarea: aș schimba pe loc destinul meu cu orice destin, dintr-una din casele pe lângă care treceam?

Mefisto, să mă îmbie, nu mi-a ieșit decât o dată în cale, printr-o propunere *nesolicitată* de mine, profesională. Căreia nu i-am dat curs, căci nu puteam să-mi trădez Tatăl, moștenirea lui literară, postumă, nepublicată.

Întrebarea revistei *Apostrof* este: „Ce a însemnat pentru biografia dvs. tatăl dvs.? (spiritual și ca evenimente)“.

Chiar dacă Tatăl meu a spus într-o poezie: „Dura-vei în noi o lumină, mare ca-*ncrederea* cu care tu azi ne-ai ales“ (*Naștere*, 1931), copiii *nu-și alege părinții*.

Dacă destinul a vrut ca părinții să fie persoane de excepție, fie în viața publică, fie prin realizări și creație, acesta *nu e în nici un fel meritul copilului*. Dar implică din partea acestuia o mare *responsabilitate* și obligație *morală*. Într-un fel o povară imensă, chiar dacă este dulce. Dulce, dacă relațiile dintre părinți și copii sunt armonioase și bazate pe *încredere*. În cazul unui părinte, cum a fost Tatăl meu, pentru copii nu ar trebui să se pună problema competiției cu părintele. Pentru mine a fost ușor, eram fată și mă puteam realiza, în condiții relativ normale, pe alte planuri. Ceea ce s-a și întâmplat, atât cât a permis istoria și *conștiința* mea. Într-o meserie în care trebuie să fii obiectiv, exact, conștiincios, *neutru*, *fără păreri proprii și fără sem-*

natură. În alt regim poate aș fi făcut altceva (artă decorativă, modă). Nu știu, nu mai pot să-mi dau seama acum, pentru că ce am lucrat, meseria mea, mi-a plăcut. Îmi permitea să fiu mai informată asupra celor ce se întâmplau în lume, și fără un decalaj mare de timp.

Pentru un scriitor cum a fost de exemplu Klaus Mann *destinul de fiu a fost tragic*. Poate pentru că, așa cum spune chiar Thomas Mann, el a trăit în conul de umbră al gloriei tatălui său.

Într-un vers Tata îmi spune: „Ană, umbra mea de aur“ (*Fetița mea își vede țara*, 1941). Eu *nu* am avut sentimentul că trăiesc în „umbră“ Tatălui meu, chiar dacă el o considera de „aur“. Aurul era măsura iubirii lui pentru mine și nu valoarea persoanei mele. N-am vrut niciodată să „ies în față“. Dar m-am străduit întotdeauna să-i fiu o „umbră“ care să-i apere interesele. E vorba de *creația* lui, căci de alte interese nu putea fi vorba. Și, împreună cu Mama, să-i fim solidare. *Total solidare*, în anii grei de după război.

„Statutul“ de copil al unei *personalități* nu este însă deloc ușor. Sub diverse aspecte:

– poate mai mult într-un regim represiv, dar de fapt în orice regim, în contactele cu diverse persoane, instituții etc., fără să vrei îți aplici un fel de *autocenzură în ceea ce spui, faci, legat de părintele tău și memoria lui, atunci când te ocupi de problemele lui*;

– așa cum spunea pe un post de televiziune, acum câțiva ani, fiica actriței Ingrid Bergman, este foarte greu să te exprimi despre „valoarea“ propriului tău părinte. Întotdeauna intervine și o *componentă afectivă*, chiar fără să-ți dai seama. Sau poți fi suspectat că intervine. Și atunci e mai bine să lași pe alții să se exprime, ca să nu fi acuzat că supra-evaluezi. În ce mă privește, am intuit și eu acest aspect și am refuzat să fac judecăți de valoare privind opera Tatălui meu. Am dat numai informații verificabile, atunci când am început să-i public opera;

– în relațiile personale ești permanent bântuit de *tristetea* că prietenia sau simpatia ce ți se acordă nu e pentru

tine, ci pentru faptul că ești copilul *cuiva*. Sau e pură *curiozitate*. Tot pentru că ești copilul *cuiva*. Și e deprimant. Într-un fel îți pierzi încrederea în tine. De multe ori acest lucru poate fi resimțit chiar ca *umilitor*.

Acestea au fost câteva aspecte generale asupra cărora voi mai reveni, atunci când se leagă de unele întâmplări, evenimente, din viața noastră.

*

Cu regretatul Prof. Mircea Cenușă am făcut câteva înregistrări, absolut neconvenționale și fără o ordine cronologică, urmând a fi transcrise și, evident, *confirmate* de mine după transcriere. Nu știu dacă aceste înregistrări s-au găsit, dar ele *nu* pot fi utilizate decât cu confirmarea mea.

Așa încât acum îmi permit să povestesc întâmplări, amintiri din copilăria mea, de mai târziu, sau chiar legate de memoria Tatălui meu (probabil unele înregistrate și de Prof. M. Cenușă)

Nu pot însă să separ figura Tatei de a Mamei, căci ei erau o „monadă“. În viața lor nu se pot separa apele, așa încât ei apar mereu împreună.

Prima amintire a imaginii Tatălui meu este foarte timpurie. Ea a fost confirmată de părinții mei, atunci când le-am povestit-o. Ei o situau în timp, când aveam doi ani și mai locuiam la Berna. Se făcea că eram în pat, culcată, într-o cameră mai mult prelungă, în semiîntuneric. Patul era de copil, având niște gratii. Ușa era întredeschisă. A intrat Tata, i-am văzut chipul, deasupra patului. Era serios, tăcut, nu zâmbea, mă privea. Și a făcut un gest de dojană, cu degetul arătător, spunând: „Dorli, Dorli!“ Atât. Am aflat mai târziu că refuzasem să dorm.

Altă amintire o privește pe Mama, cam din aceeași perioadă: din ușa dormitorului lor i-am văzut spatele acoperit de pete mari, vinete. I se pusese rău, ceea ce eu, evident, nu știam.

Următoarea amintire este după aproximativ un an, de la Viena (împlinisem deja trei ani). Este amintirea unei senzații, a unui sentiment, nu a unui fapt. Un sentiment

„de bine“, de liniște, de pace, care poate, atât de intens, plăcut, nu l-am mai simțit niciodată. Locuiam în clădirea Legăției României, de pe Prinz Eugenstr., la unchiul meu, ministru. Părinții mei încă nu închiriaseră o locuință și ocupau două camere la legăție. Patul în care dormeam era plasat între două ferestre înalte. Era relativ întuneric (ferestrele nu aveau obloane). Eu stăteam în pat, liniștită, cine știe cu ce gânduri de copil (nu mi se citea seara, dar eu îmi inventam povești înainte de-a adormi). În același timp urmăream pe tavan luminile farurilor unor mașini ce treceau silențios și rar pe stradă, descriind un semicerc pe tavan. Și adormeam. Sentimentul acela de *pace* nu l-am mai trăit.

Pe măsură ce creșteam, amintirile au mai multă continuitate, dar nu intenționez aici să le înșir pe toate, în fond nu scriu memorii. S-a întâmplat însă ca, cu prilejul apariției celor două cărți, *Blaga supravegheat de Securitate* și *Lucian Blaga, Corespondență de familie*, să mi se pună unele întrebări sau să aud, indirect, preluate de la alții, unele comentarii surprinzătoare. Este un prilej pentru mine să lămuresc unele aspecte legate de evenimente din viața mea alături de părinți și de Tudor Bugnariu, mai ales că oamenii nu sunt obligați să cunoască aspectele inefabile, de atmosferă, ale micii noastre familii. În ansamblu însă cărțile au fost primite favorabil, ceea ce de fapt *nu urmăream*. Singurul lucru pe care îl urmăream a fost să spun *adevărul, dar ne-agresiv*. Spre deosebire de Dl I. Bălu. După lectura cărților, Dl Prof. G. Gană m-a rugat să mai pun pe hârtie ce îmi amintesc despre Tata, m-a încurajat să-mi depășesc teribila timiditate, să relatez tot. Motivația pentru mine e destul de tristă (sunt cam ultima din familie), dar cineva trebuie să facă și asta.

Am fost astfel întrebată de cineva cum se practicau anumite obiceiuri „la vedere“, de sărbători (religioase), în casa noastră. Răspunsul meu foarte prompt a fost „Aproape în nici un fel“. De fapt, nu s-a practicat cu intenție o educație religioasă a mea. Mi se povesteau legendele din Vechiul Testament, ca niște basme ale marii literaturi. Alături de alte basme. Nu se mergea la biserică. Mărturisesc cu oare-

care jenă că nu am fost niciodată la o slujbă de înviere, nici măcar dintr-o curiozitate culturală. Dar au mai fost și alte motive, după 1948, când aceste sărbători au fost interzise și riscai să fii scos din școală. Probabil în familie atitudinea față de *credință*, a fiecăruia, era de o maximă discreție și îl privea pe fiecare în parte. Nimeni în familie nu-și făcea ostentativ, în public, cruce. Fac o paranteză: n-am înțeles de ce, începând din 23 decembrie 1989, își făceau atâtea cruci persoane publice, care sigur înainte nu-și făceau? Nu-și făceau din convingere, și nu văd nimic criticabil în asta. Mie în familie nu mi s-a impus nici un fel de „religiozitate“. Când eram mică Mama venea la mine în cameră, să spunem „Tatăl nostru“. Într-o bună zi n-a mai venit, iar eu, de una singură, nu l-am mai spus de a doua zi și nici altădată. Cu prilejul parastasului de la Ciucea al lui Goga, pe care îl adorasem la Berna, ar fi trebuit să salut și eu un Mitropolit (era foarte multă lume, prin 1939-1940). Știu că i-am refuzat pe părinții mei să-i sărut mâna, cum cerea protocolul bisericesc. Nu mai știu cum au rezolvat ei problema. Oare de atunci nu acceptam nimic formal? Nu știu.

De Crăciun mi se făcea un „pom“ foarte frumos, eram îmbrăcată de *Fräulein* a mea (atât de pricepută în a confecționa diverse lucruri) într-o haină albă de pânză și trebuia să spun o poezie. Se puneau câte un disc cu muzică de Crăciun, de exemplu *Stille Nacht*. Acum, când aud această muzică, îmi dau lacrimile, am senzația unei copilării furate. De Paști, ouăle colorate mi se ascundeau în grădină și prin casă, să le caut. Până la o anumită vârstă credeam că mi le-a adus iepurașul.

Și, ca să rămân la aceeași temă, anticipez puțin. Eram în 1937, din nou la Berna și trebuia să fiu pregătită pentru clasa întâi primară. Mama se ocupa de asta și eu nu eram foarte ascultătoare. Tata a propus să facă cu mine lecțiile de religie. Și prima lecție a decurs cam așa: Tata încerca să-mi explice noțiunea de Dumnezeu, destul de abstract, ca ceva invizibil și totuși prezent peste tot. Se pare că eu, copilul, am intrat într-o stare de „*désarroi*“, de agitație și panică, întrebând non stop: „Și aici în cameră? și pe dulap?“

lângă tablou? și sub rochia Mamei?” După această întrebare Tata s-a dus la Mama și i-a spus răsând că nu mai face religie cu mine. Și asta a fost. Mult mai târziu, în ultimele clase de liceu, a încercat să-mi explice niște chestiuni de dogmatică creștină (cerute la religie), din care, sincer spus, eu n-am înțeles nimic (poate îmi lipsește gena necesară?). Dar, pentru a se înțelege lucrurile ar trebui să citez din aforismele lui Blaga: „La cei mai mulți oameni religia ține loc de poezie, la foarte puțini poezia ține loc de religie“ (*Elanul insulei*, p. 205). La noi în familie se pare că poezia a ținut loc de religie. Și, un alt aforism al Tatei, care poate explică unele lucruri povestite aici: „Câteodată îmi pare rău că nu pot crede cu tărie primară în nici unul din miturile pentru care am atâta admirație. Știu că din viață voi pleca ezitând, și cuprins de un mare regret, de regretul de a nu crede în învierea morților și în judecata din urmă“ (*Elanul insulei*, p. 246).

În ce privește legătura mea cu „lumea de dincolo“, după moartea Tatei, am simțit că aceasta se face prin el și lui mă adresez în momente de cumpănă, care au fost destule... și citesc o poezie, potrivită momentului.

Da, într-adevăr, poezia a ținut loc de religie, dar nu exagerat, ca un cult. Pentru că nimic nu era exagerat între noi. Tata ne citea unele din poeziile pe care le scria, probabil mult mai multe le discuta cu Mama, care avea o cultură serioasă în ale poeziei, în mai multe limbi. Și un gust foarte sigur. Da, am stat amândouă în umbra creației lui. Nu spune el oare: „Creația e singurul surâs al tragediei noastre“ (*Elanul insulei*, p. 255). Sau: „Nu cerul e promisiunea ce mi s-a făcut, ci creația“ (*Elanul insulei*, p. 205). Sau: „Prin operele sale artistul își creează un alibi în vederea judecății de apoi“ (*Elanul insulei*, p. 107).

Să revin la copilărie. Nu știu când, la Viena, ne-am mutat într-o vilă la marginea orașului, cu patru camere și o incomodă scară interioară. În jurul casei era o grădină în care mă jucam și unde aveam un iepuraș. Mai târziu, Tata mi-a adus un pui de câine lup, pe care l-am crescut singură.

De teama unor epidemii părinții mei mă țineau destul de izolată, dar îngrijită de *Fräulein*, cu un program destul de riguros, de la care ea nu admitea abatere. Am fost un copil singuratec dar nu pentru că așa aș fi dorit, ci pentru că așa erau condițiile. M-am obișnuit să-mi găsesc ocupații și să-mi inventez povești. Mult mai târziu „am învățat“ să mă joc cu alți copii. În 1937, la Berna, am avut primul prieten foarte bun, ca un frate, Rolf Marti, fiul scriitorului elvețian Hugo Marti. Mai târziu, în țară au apărut alte prietenii. În primul rând, vărul meu, Dorin Blaga, la Bistrița. Și mă jucam cu o poftă, parcă voiam, inconștient, să recuperez o copilărie întreagă. Poate chiar pentru că am rămas într-un fel o singuratecă, prietenii înseamnă atât de mult pentru mine. Și suport foarte greu trădarea, pierderea lor.

Dacă educației religioase nu i s-a dat o importanță prea mare, nici măcar în prima copilărie, preșcolară, în schimb s-a pus un mare accent pe ceea ce azi numim „educație civică“. Cu discreție, dar cu insistență. Nu trebuie uitat faptul că Mama, dintr-o familie de politicieni, a fost în Elveția, la liceu. Unde nu a învățat numai franceza, foarte bine, dar și comportamentul civilizată, *liber consimțit*, organizarea democratică, respectul pentru celălalt, indiferent de poziția în societate, de naționalitate, de starea materială. Apoi, amândoi părinții mei au trăit, în studenție, la Viena, ceea ce nu a avut numai un efect cultural, dar și de comportament civilizată, corect, european. Picătură cu picătură, începând de la lucruri mici, în desfășurarea vieții de toate zilele, mi s-au inoculat aceste lucruri: un program de viață ce trebuia respectat, ordine, la sfârșitul zilei, în propriile mele jucării (făcută de mine), un lucru bine făcut, ore de masă, plimbare, somn. Respectul orelor de lucru ale Tatălui meu (în al cărui birou nu era voie să intri). Reguli de circulație pe stradă, traversarea corectă la semafoare, salutul (cine pe cine salută întâi sau întinde mâna, în funcție de vârstă și sex etc.). Cui îi revine curățenia pe străzi (în primul rând cetățeanului), reguli de comportare în tramvaie și tren și la coborârea din acestea. În fine, reguli de comportare la masă. În privința aceasta Tata era foarte

Dorli Blaga, Portugalia, 1938

sever. Cu toate că venea dintr-o familie foarte modestă, în timpul carierei sale deprinsese toate aceste reguli, care trebuiau respectate și în cercul restrâns al familiei, în perioade când de abia aveam ce pune în farfurie. Nu admitea abateri și făcea observații cu o ironie foarte fină. Avea mâini foarte frumoase, prelungi, expresive, dar deloc feminine, dibace. Așa încât mânuia corect și frumos, fără dificultate, toate tacâmurile, în modul cel mai natural, parcă s-ar fi născut cu această știință. La un moment dat Mama mi-a mărturisit că atunci când s-a întâlnit cu Tata, pentru prima dată la Viena în 1916, la biblioteca Universității, a fost impresionată de *expresivitatea* mâinilor lui. Și, pentru

că e vorba de reguli de comportare și... mâini, îmi amintesc cum mă „torturau“ părinții mei (spun în glumă, pentru că bine au făcut), la Sibiu, când eram la cumpăna dintre copilărie și adolescență și trebuia să mă obișnuiesc să întind eu mâna bărbaților, să-mi înving timiditatea. Pentru că întotdeauna femeia întinde mâna bărbatului, chiar dacă el este un șef de stat în vârstă și ea o oarecare tânără. Este păcat că la noi, în mare măsură, s-au uitat aceste reguli. Îmi amintesc de exemplu că Leonte Răutu, când mergeam la el în audiență, *nu* greșea niciodată. Era deja în picioare când intram la el în cabinet și nu se așeza înaintea mea. Și el avea foarte multă putere, și eu nu eram decât o „solicitantă“. Dar acest comportament civilizată îmi dădea un oarecare curaj în timpul audienței. La Sibiu, în mod abil, părinții mă puneau în situația să primesc eu pe toți domniile care veneau la tata. Și, dacă nu mă executam corect, mi se făcea morală. Dar eu îi detestam pe cei ce mi se adresau „duduie“ și îi cam înjuram (în gând). Acestea au fost aspectele formale, dar necesare, ale influenței părinților mei asupra mea.

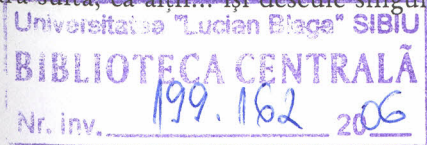
Mi s-a povestit că atunci când chinezii își fac urări, o urare sună cam așa: *să nu ai parte de istorie*. E multă înțelepciune în această urare. Istoria lor e lungă, probabil că au avut și perioade calme. Istoria noastră e însă mult mai scurtă și chinuită. Mă refer la toată Europa. De mic copil părinții mei *nu* m-au ferit de „istorie“, de aspectele ei sociale. Pe înțelesul meu, și tot discret, mi se atrăgea atenția. Când aveam patru-cinci ani, la Viena, aveau loc grave confruntări sociale, asasinate politice și răpăieli de focuri de armă, ale armatei. Fusesse asasinat Dolfus, Austria era sfâșiată în interior și nu o lua într-o direcție laudabilă. Aceste lucruri nu mi se ascundeau, auzeam de pe dealul pe care locuiam împușcăturile. Apoi am fost dusă și eu cu părinții mei, cu mașina, în cartierele muncitorești, „Karl Marx-Häuser“. Casele erau ciuruite de gloanțe. Asemenea imagini nu se șterg din memoria unui copil. Cam tot în aceeași perioadă, într-o seară, Tata a intrat în camera mea cu o figură destul de îngrijorată, spunând că este război în China.

Am simțit, după modul cum a spus-o, că este ceva grav. Căutam să-mi imaginez cumva lucrurile, știind că chinezii sunt foarte mulți. Ce se petrece însă într-un cap de copil de 4-5 ani? S-a întâmplat că în momentul respectiv mâncam o smochină, desfăcând-o. Am privit miezul, cu sute de mici sâmburi, rotunzi și galbeni. „Aha, mi-am spus, așa sunt chinezii, foarte drăguți.“ Tata spunea odată că în momentul când intră în școală copiii își pierd spontaneitatea și nu mai spun toate *trăsnăile* ce le trec prin cap, se banalizează.

Când am fost puțin mai mare, Mama îmi explica (cu trimiteri și la viața politică din România dintre cele două războaie mondiale), că atunci când se ajunge la situația tragică și inadmisibilă că armata e forțată să tragă în populație, guvernul în cauză ar trebui *imediat* să demisioneze. Mama îmi spunea aceste lucruri neostentativ, „nedidactic“, în timp ce trebăluiam amândouă prin bucătărie. Tot în această ambianță (când întotdeauna discutăm diverse lucruri interesante) Mama își spunea părerea, destul de critică, despre clasa politică din România interbelică, sistemul de „intervenții“, „bacșișuri“, de utilizare cam laxă și interesată a banului public... Acum, dacă trăia, ar fi putut da lecții de... democrație!

În timpul celei de a doua șederi a noastră la Berna, aveam deja șapte ani, Mama s-a ocupat mult să-mi arate țara în care m-am născut. Nu era greu, distanțele fiind mici și căile ferate complet electrificate. Mergeam întotdeauna cu clasa a III-a. Peste tot era o curățenie exemplară. Iar cu clasa I și a II-a nu mergeau decât parveniții. Întotdeauna îmi atrăgea atenția asupra aspectelor democrației elvețiene. Pe atunci bântuiau deja prin Europa o seamă de dictatori grandomani. Ea știa asta foarte bine și nu aproba lucrurile, la fel ca și Tatăl meu. Mie mi se adresa ca unui copil, care trebuie de mic să înțeleagă anumite lucruri. În cartierul de case de familie individuale (am evitat anume termenul de „vilă“) în care locuiam la o pensiune, locuia și Președintele pe anul în curs al Elveției. Plimbându-ne pe acolo, Mama s-a oprit și mi-a arătat casa, cu o grădiniță în jur: „Vezi, vine singur, fără suită, ca alții... își descuie singur poarta gar-

Dorli, Rolf și ursulețul, Berna, 1937

dului... După masă îl vei vedea îngrijindu-și florile din grădina... E bine că se rotesc anual acești președinți... așa nu pot s-o ia razna...". Fetița a priceput ceva din toate acestea.

În acest context mi se atrăgea atenția că *nu funcțiile publice* au importanță, ci ceea ce realizezi în propria ta meserie. Mama considera funcțiile publice drept ceva trecător, conjunctural, fără importanță în adevăratele relații interumane. Nu a stat ea oare în prima tinerețe, cu mult curaj, înfruntând familia, alături de un poet foarte tânăr și sărac? De-

sigur, a fost mai târziu atașat de presă, dar acesta era un post, cum zicea el, cam pe la marginea diplomației și acceptat de nevoie. Cu obligații profesionale foarte stricte. Și asigurând o viață decentă, prielnică creației. Dar atât. Tata glumea într-o scrisoare, spunând că el nu este un monden (se referea la obligațiile de protocol), ci un demi-monden.

Dacă Mama strecura în conversații, în timpul plimbărilor, diferite sfaturi, îndemnuri, la Tata era fascinant interesul pentru tot ce era nou. Conștientă n-am fost decât mai târziu. Dar el știa, în timpul meselor, a plimbărilor, să introducă diferite „lecții“, oarecum pe înțelesul unui copil. Dacă s-a limitat la o singură lecție de religie, în alte domenii era mai insistent, dar nu în mod prea didactic. Astfel, cam tot la vârsta clasei I primare îmi desena (avea o mână foarte bună) sistemul planetar, luna. Că noțiunile îmi erau oarecum familiare, o demonstrează scena notată de Mama: eram seara la plimbare cu Tata, răsărea luna plină. Eu: „Der Mond ist schon Sonne geworden“ (luna a devenit deja soare). Cunoșteam și succesiunea anotimpurilor, prilej de tachinării drăgăstoase cu Tata. „Du mein kleiner Frühling!“ Eu: „Du mein grosser Sommer!“ Același lucru se întâmpla și în domeniul artelor plastice și mai târziu al literaturii. Mi-o amintesc pe Mama studiind tratate de istoria artei, bănuiesc că pentru a fi „utilă“ Tatei și studiilor lui de filosofia culturii. Dar fărăme, pe înțelesul unui copil, mi se spuneau și mie, iar mai târziu tot mai mult. Când am început să confecționez costume de epocă pentru păpuși, am studiat și eu tratate și mi-am format gustul, destul de sigur. Oricum nu cad în capcana *Kitsch*-ului.

Ambii părinți mi-au deschis „lumi“ care au devenit ale mele, reușind chiar, cu sacrificii foarte mari, să mă învețe limbi străine. Într-adevăr, o „cultură“ nu este a ta, dacă nu o percepi în propria ei limbă. Au avut dileme, pentru că atunci când am început să vorbesc, vorbeam dublu, adică într-o limbă proprie, destul de caraghioasă, folosind întotdeauna ambele limbi, învățate simultan, româna și germana. De exemplu spuneam: „patu-Bett“ etc. S-a luat hotărârea de a se trece la germană în exclusivitate, deoarece

această limbă se învață cel mai ușor în copilărie (cu utilizarea corectă a lui „der, die, das“, de exemplu). După doi, trei ani Tata *suferea* că nu știam și limba română. Și atunci Mama a început să-mi citească basmele clasice românești, Tata îmi spunea din poeziile lui, Mama îmi mai povestea din piesele Tatei (când avea loc câte o premieră). Ca să-l bucure pe Tata, Mama a avut ideea să mă învețe și *Miorița*. Dar accentul meu în română era încă destul de „vienez“, nici pe „r“ nu-l spuneam prea bine, așa că a avut loc o întâmplare destul de comică. De la București venise în vizită o doamnă. Mama, cu toate că acest lucru nu se obișnuia la noi în familie, m-a chemat să recit *Miorița*. După „producția“ mea, doamna spune; „Ah, nu știam că Dorli știe și englezește!“ Vă închipuiți decepția Mamei mele, respectiva doamnă nu înțelesese aproape nimic din româneasca mea, cu accent vienez și fără „r“. Instruirea mai temeinică a început când am plecat în Portugalia, cu ajutorul profesoarei mele, domnișoara Ecaterina Focșeneanu.

Să revin la „istoria“ pe care am început să o simt, aveam parte de ea. Nu vreau să reiau evenimente povestite în cele două cărțile ale mele. După a doua trecere de un an prin Berna a urmat un an la Lisabona. Unde simțeam, chiar copil fiind, tensiunea mare, pe plan internațional (toamna 1938). Apoi în 1939 revenirea în țară, două veri fericite la grădina noastră din Bistrița. Încă destul de senine... În afară de septembrie 1939, când am simțit alături de Tatăl meu (Mama era la Cluj, noi la Bistrița), imensa lui îngrijorare, odată cu începerea războiului. Copiii născuți după 1950 nu prea înțeleg aceste lucruri, nici atunci când văd la televizor tragedii ce se petrec astăzi în alte părți ale lumii. Dictatul de la Viena, din august 1940, a fost pentru mine un eveniment ce m-a marcat pentru toată viața. Nu numai datorită disperării părinților mei, în cea mai mică măsură pentru că însemna o pierdere materială, despre care ei aproape nu vorbeau (Bistrița fiind în partea de nord a Transilvaniei, cedată Ungariei). Refugiul în sine, dintr-o țară care nu mai este a ta; evacuarea administrației românești cu ajutorul armatei; puhoiul de mijloace de transport

ce curgeau în două direcții: spre sud, dincolo de Feleac (unde era granița), cei care părăseau Clujul cum puteau, măcar până la Turda; iar în sens invers, camioanele și mașinile armatei române care trebuia să evacueze administrația. Și aceste puhoai curgeau non-stop în ambele direcții. Aceste lucruri nu le pot înțelege decât polonezii, care în 1939 s-au refugiat, mulți, în România (scăpând de Hitler și de Stalin) și cei care s-au refugiat, în 1940, din Bucovina și Basarabia. Dacă indiferența copiilor față de asemenea evenimente este oarecum explicabilă, am fost surprinsă de indiferența pe care am constatat-o de exemplu la colege de serviciu, născute în București, din generația mea, în familii unde sigur se discuta politică. Aproape ca și cum această tragedie nu s-ar fi petrecut.

Da, am avut parte de istorie. Și acesta a fost doar începutul. La Sibiu viața se desfășura încă destul de calm, între universitarii refugiați acolo. Stăteam cam toți în același cartier și între noi copiii s-au legat prietenii trainice: cu Sanda Bologa, copiii Tătaru, Goia, băiatul cel mare al lui D. D. Roșca (mort într-un tragic accident de mașină). Tatăl meu scria, apăruse în viața lui „prietena poeziei“, Domnița. Și marele lui prieten Marin Ciortea. Eu învățam și coseam costume pentru păpuși. Nu le cream probleme părinților. Poate ar fi trebuit să fiu mai „tocilară“. Și am fost tocilară, un singur an, ultima clasă (1943-1944) la liceul german. Aveam niște polițe de plătit, clasei, care n-a prea fost prea agreabilă cu mine. N-aveam altă replică decât să iau cele mai bune note din clasă. Altfel, niciodată n-am avut asemenea ambiții nerezonabile, de-a fi prima! Eram mult prea captivată de lectură, la care nu eram dispusă să renunț. Lecturile mi le dirijau, vag, părinții. Surprinzător de timpuriu mi s-au pus în brațe nuvele de Gorki (în traducere germană) și nordicii: Knut Hamsun, Ibsen ș.a., *La princesse de Clèves*, teatrul lui Caragiale. Pe Sadoveanu îl consumasem deja, cu pasiune, între 12 și 13 ani. Au urmat traduceri în germană din literatura engleză și rusă.

Tot la Sibiu, în ultimii ani de război, am perceput, alături de părinți, o seamă de întâmplări. Am urmărit

apariția revistei de filosofie *Saeculum*, scoasă de Tata, împreună cu asistentul lui, Zevedei Barbu, dificultățile de a obține sponsorizări. Prietenul lui, Marin Ciorte, l-a ajutat foarte mult în această privință. Menționez din nou „deschiderea“ revistei, la care colaborau esești de orice orientare politică. Eram atunci în plin război, exista cenzură. În 1943 a avut loc arestarea la Sibiu, împreună cu alți comuniști, a lui Zevedei Barbu. O seamă de aspecte nu-mi erau străine. Chiar Mama mea mi-a povestit prin 1939, când a murit de tuberculoză vărul meu, Șușu Brediceanu (fratele mai mare al lui Mihai), că acesta a fost în partidul comunist, ca student. Am simțit cât s-au implicat părinții mei să-l salveze pe Zevedei de la o sentință foarte gravă.

Toată viața le-am fost recunoscătoare părinților mei pentru eforturile pe care le-au făcut, cu educația mea și mai ales în ce privește învățarea limbilor străine. La Sibiu, liceul german, trei ani. În paralel, lecții de limba franceză. În timpul războiului încă nu era așa de greu. Greul a început după război, salariile nu mai țineau deloc pasul cu o inflație galopantă. Părinții mei trebuiau să vândă, rând pe rând, ceea ce cu greu realizaseră în 20 de ani de căsătorie. Iar alte posibilități de câștig, pentru Tata, nu mai existau, după cum bine se știe. Chiar și în aceste condiții, am fost unul dintre primii copii care au luat lecții de limba rusă, apoi, la Cluj, de engleză. Ei știau că a ști limbi străine este un capital. Am prețuit eforturile lor, și atunci, și toată viața.

Dar mult mai de admirat sunt acei copii care, în condiții de maximă sărăcie, au fost conștienți și au știut să se formeze singuri. Pentru mine *primul exemplu* este chiar Tatăl meu, orfan la 13 ani și ultimul dintre cei vreo patru-cinci copii pe care Bunica a trebuit să-i mai țină la școală. Dar el a luat viața foarte în serios, de la acea vârstă. Și așa mai putea aminti și pe I. D. Sârbu și alții. Copiii de azi, mulți, sunt supra-ocrotiți și nici măcar nu știu să prețuiască ce li se oferă. De multe ori de către părinți, care, ducând-o foarte greu în adolescență, vor să ofere copiilor mai mult decât au avut ei și e necesar. Evident, din iubire.

Am ajuns cu „istoria“, care *nu* ne-a ocolit în ultimele luni de război, în vara 1944, și apoi în perioada de după cel de al doilea război mondial.

○ Câteva cuvinte despre vara de la Căpâlna, unde eram refugiați de bombardamente. La Sibiu n-am suferit decât de panica alarmelor. Și adulții habar nu aveau unde e bine să te ascunzi, în caz de... La Căpâlna ne-am organizat viața. Tata, curând, și-a găsit un loc într-o livadă, unde se retrăgea să scrie *Arca lui Noe*, cu gândurile și îngrijorările sale (a se vedea *Luntrea lui Caron*). Mai erau și alți „refugiați“ în sat, familii de intelectuali cu copii. Generația mea, sau aproape. Școlile erau închise, se încheiase anul școlar. O mare parte din administrația țării era „dispersată“, din Moldova și Muntenia spre Transilvania. Populația locală, din sat, era amărâtă, cei mai mulți bărbați erau pe front, femeile se chinuiau, fără nici un ajutor, și în sărăcie. Era un sat mic, într-o căldare, între munți, foarte izolat de istorie. Noi, copiii, am luat-o razna, dacă n-au fost „anii nebuni“, au fost desigur „lunile nebune“. Eram între 12 și 17 ani. Tata era nemulțumit. Eu nu învățam nimic, nici nu-mi luasem nici un fel de cărți de școală. Citeam în schimb tot ce găseam prin casa Preotului la care locuiam. Literatură. Iar programul grupului de copii începea de dimineța, când ne întâlneam la câte unul, acasă, în grădină. Vorbeam, jucam jocuri. La ora două ne scăldam în râu. Apoi, după ce fiecare se îmbrăca și mânca ceva, iar ne întâlneam și ne plimbam în afara satului și mai „atentam“ la câte-un cireș. După cină era ultima plimbare, pe întuneric, când se puneau la cale diferite pozne. Eram adolescenți, inconștienți și nebuni, dar foarte buni prieteni. Tata era din ce în ce mai supărat pe noi, simțea și nemulțumirea, justificată într-un fel, a localnicilor. Și a pus piciorul în prag, explicându-ne că jignim pe localnici cu „veselia“ noastră deplăsată. Ne-am mai potolit, căci nu eram nesimțiți. Dar ne apucase, așa, o frenezie tinerească. Era oare felul nostru de a reacționa față de „istoria“ ce simțeam că vine?

Până târziu am stat la Căpâlna, după ce trupele sovietice au trecut peste munți și Căpâlna (*Luntrea lui Caron*),

pașnic. Școlile s-au deschis foarte târziu și eu am făcut două clase particular. Dar cu multe ore de meditații, multă libertate și enorm de multă lectură. Îmi amintesc de Mama din acea perioadă, avea vreo 47 de ani și era foarte frumoasă. O am în minte, într-un pardesiu bleumarin, nou, destul de scurt. Arăta de cel mult 35 de ani, subțire, picioare superbe, ochi vii, inteligenți. Și cea mai frumoasă gură, ușor fardată.

Nu mai vreau să reiau aici istoricul eliminării Tatălui meu din viața publică. Și dacă voi reveni, o voi face numai ca să limpezesc nedumeriri, sau chiar să răspund la unele comentarii pe care le-am perceput ca nedrepte, vizându-mă poate pe mine și nu conținutul real al acelei cărți, *Lucian Blaga supravegheat de Securitate*. Deocamdată despre titlu. Am fost întrebată de ce acest titlu, care într-adevăr e destul de dur, mai ales pentru oameni mai sensibili. Cum neplăcută este și lectura „documentelor“ originale, reproduse. Dar e tema strictă a cărții. Și cum bine se știe la *Apostrof*, titlul nu-mi aparține, în nici un fel. Eu cumva am „intrat“, mai târziu, într-o carte deja plănuită și anunțată. Cu intenția de a atenua anumite lucruri cum ar fi un limbaj, al interpretărilor, de care *memoria* lui Blaga nu avea nevoie. Pentru că volumul are doi autori, independenți, ceea ce poate deruta pe cititor. Faptele în sine, documentele, spun destul. Mă limitez la un singur exemplu privind tonul comentariilor dlui I. Bălu. Am desprins din text numai un scurt fragment (p. 49, jos): „...după modelul *rusesc*...: fiecare român trebuia să simtă în ceafă răsuflarea pestilențială a unui ofițer de securitate“. În primul rând, cel ce a scris *Viața lui Blaga* ar fi trebuit să cunoască respectul, admirația Tatei pentru cultura rusă. Deci ar fi fost mai corect spus „modelul represiv sovietic“. Iar de restul textului nu era nevoie, e chiar jenant, chiar dacă realitatea era așa de neplăcută cum o demonstrează documentele originale, publicate.

*

Mă apropii acum de o perioadă foarte grea din viața Tatălui meu, la care am participat deja cu destulă *matu-ritate* și care a fost desigur un prilej pentru mine, incon-

Dorli Blaga în primul ei taior

știent poate, de a-mi dovedi *solidaritatea* și dragostea pentru părinții mei. Este vorba de criza prin care a trecut în 1945-1946, când i s-a propus de către Zevedei Barbu aderarea la PNP (Partidul Național Popular). Pentru a reda criza morală prin care a trecut Tata voi decupa din *Luntrea lui Caron* câteva fragmente (ed. II-a, între pp. 109-123). Este mai bine să-l las pe Tata să vorbească. Numele lui Simion Bardă îl voi înlocui prin Z.B. (pentru că acesta este personajul).

„Cu ocazia unui drum ce-l făcea la Sibiu, Z.B. își da pe față decepțiile în legătură cu ceea ce se petrecea... Z.B.

venea la mine să-mi spună că în condițiile date se simte tot mai mult nevoia înființării unui nou partid al micilor burghezi, eventualitate față de care actualmente partidul comunist nu ar manifesta o împotrivire prea hotărâtă. "În continuare Z.B. îi propune Tatei aderarea la acest nou partid ce urma să ia ființă. „Cred că aveți o datorie față de dumneavoastră înșivă, să vă salvați existența creatoare. Într-o epocă nouă la a cărei modelare urmează să contribuiți cu darurile cu care v-a înzestrat natura... Spusele lui Z.B. luau o întorsătură foarte patetică. Oare nota aceasta mă îndupleca să accept discuția?... Scurt timp după această întâlnire și discuție avu loc în capitală ședința oamenilor ce inițiau noua formațiune politică... Din felul cum se alcătuiă comitetul central al partidului, am înțeles că noua formațiune nu era deloc ceea ce mi se pusesse în vedere, adică un partid independent și autonom al micilor burghezi... Vestea dată la radio despre alcătuirea noului partid îmi da un șoc. Cum s-a putut să mă las atrás într-o asemenea cursă? M-am zvârcolit toată noaptea biciuit de plesnele cugetului. Și dimineața avui senzația netă că somnul cu binefacerile sale a plecat pentru mult timp din mine, alungat de șocul de aseară... Simțeam cum o voință străină, de-o copleșitoare putere, de natură aproape palpabilă, se întindea să-mi ia în stăpânire condiția esențială a vieții: libertatea... Fără a fi numite, se mobilizau împotriva mea argumentele teroarei... dibăcia aceluia ce mi le etala consta în a ascunde aspectul lor de teroare. Căzuse în cumpăna hotărârii desigur și perspectiva *salvării*. Mi se vorbise despre *existența mea creatoare*... După înființarea noului partid, care nu era partid, ci masă de manevră, m-am lămurit asupra termenilor: salvarea ce mi se punea în vedere trebuia răscumpărată prin capitularea conștiinței! În realitate deci, condițiile ce mi se ofereau în jugul noului partid îmi desființau virtualmente *existența creatoare* despre a cărei salvare îmi vorbise Z.B. Căci existența creatoare cu conștiința scoasă din funcție nu este cu puțință... Răspunderea acestei mari încurcături o luam în întregime asupra mea și lunecam tot mai tare pe clinul depresiunii. [Cornelia] îmi ținea însă

isonul, ca și cum am fi fost o unitate magică. De astă dată se identifica cu mine cu aceeași intensitate și stăruință ca și alte dați... Și dacă întru *demonia insondabilă a creației* alcătuiam o *unitate sufletească*, era oarecum firesc lucru să formăm o unitate și pe acest clin al depresiunii morale.“

Eram la Sibiu, îmi amintesc foarte bine. Tata ne-a chemat pe amândouă în dormitor și ne-a expus situația, frământările lui. Și alternativele. Dar și hotărârea pe care o luase, de fapt, deja. Evident, cu toate riscurile pe care le implica această hotărâre, am fost, amândouă, de acord cu el. Respectarea *conștiinței lui* era cel mai important lucru pentru noi. Pentru Tata și Mama au urmat, în continuare, luni grele (1945-1946). El a luat o decizie, a comunicat-o public, dar au urmat săptămâni lungi de stări depresive, insomnii, atât la Mama cât și la Tata. Mai reproduc din *Luntrea lui Caron* câteva fragmente scurte:

„... în fond am fost atras într-o cursă într-un moment de *absență*... Îmi salvam într-adevăr existența creatoare? Sau îmi salvam numai existența?... Nu. Altceva a fost. Situația îmi apărură clară și în toată goliciunea ei: îmi salvam numai existența. Existența simplă pe care de atâtea ori, încă din adolescență, la atâtea răscruci ale vieții, am disprețuit-o... Cum se face că în ceasul rău, sub pretextul că așa alege existența creatoare, am ales existența pur și simplu? Ce m-a orbit într-atât ca să nu văd ce mi se pregătea? Nu cumva lașitatea mă făcea oarecum să privesc lucrurile printre gene?... Un strop de lașitate mare cât o lacrimă și-a făcut jocul funest cu mine... Îndemnul de a anula isprava putea să mă ducă până la hotărâre și până la faptă... Care ar fi consecințele? Trebuia deci să mă împac în primul rând cu gândul că pe linia existenței creatoare mi-am spus ultimul cuvânt... Să renunț la tot ce simțeam că mai am de spus? La toate alcătuirile ce așteptau să fie ridicate din mine? În această sfâșiere lăuntrică apucam repede să mă întreb: ce alcătuiuri vor mai fi și acestea? Fi-vor ele în stare să răscumpere lacrima ce m-a orbit?“

Au răscumpărat-o din plin. Lucrările de „sertar“ pe care le-a scris în următorii ani.

Următoarele luni nu au fost ușoare pentru mine. Părinții mei, ca să-și recapete somnul și liniștea, trăiau aproape complet izolați, la Sibiu, în 1945-1946. Apăruse în viața Tatei o nouă muză, Coca Rădulescu, care i-a inspirat ciclul de poezii *Legenda veșnică*. Tânără, dar bolnavă, a murit în vara 1946. Aceste lucruri se știau între noi. Noi trei nu ne ascundeam nimic. Tata glumea și spunea că Mama n-a fost în stare, toată viața, să spună o minciună. Și era adevărat. Minciuna nu exista. Nici suspiciunea. Pentru că așa am trăit noi, într-o încredere totală. De aceea eu am rămas foarte dezarmată în viață. Pentru că nu am înțeles, la alții, suspiciunea, reaua-credință, perfidia.

Universitarii se mutaseră aproape toți la Cluj, noi am rămas la Sibiu. Iar eu am devenit un fel de infirmieră a părinților mei. Am preluat o parte din supravegherea gospodăriei (aveam încă un ajutor, o fetiță de la țară), medicația și tratamentul prescris de medici părinților mei. Eram foarte singură. Prietenii se mutaseră deja cu părinții lor la Cluj. Era școala, particular, lecturile. Și seara, după ce stingeam luminile la părinții mei, nopțile erau ale mele, cu radioul, care era în camera mea. Ascultam muzică, și, cum am mai spus, nopți de nopți, în direct, „procesul de la Nürnberg“. Făceam și multă corespondență. Și uneori venea de la Cluj Dr. Arthur Dan, cu care discutam multe, de toate, mai vedeam un film. Dar viața mea a fost, în acel an, foarte izolată. Și cu destule răspunderi, pentru o adolescentă, în condițiile grele și lipsurile de după război.

*

Nu mai reiau aici perioada 1946-1956, povestită, cam pe sărite, în cele două cărți menționate. Au urmat, începând din 1947-1948 toate reformele cunoscute și eliminarea din viața publică a unor personalități, pe criteriile știute. Între aceștia și Tatăl meu, care nu accepta compromisul cu puterea care se instala, în primul rând datorită restricțiilor în ce privește libertatea în exprimare, în creație. Dar, într-un regim totalitar, bazat pe o ideologie, aplicată dogmatic, nu avea loc o „existență creatoare“.

În legătură cu cele două cărți mi s-au pus întrebări privind și căsătoria mea cu Tudor Bugnariu, militant în ilegalitate, în mișcarea antifascistă, profesor universitar de filosofie marxistă. Desigur, pentru spectatorul din afară, neavizat, asocierea poate ridica semne de întrebare... Dar pentru cine îl cunoștea pe Tata și deschiderea lui pentru orice curent în filosofie, cu condiția ca el să *nu fie obligat să accepte o doctrină și să-și renege sistemul propriu* (numai într-un sistem totalitar regândirea lumii, într-un sistem filosofic propriu, poate fi un păcat), lucrurile nu par ciudate. Mai trebuie menționat ceea ce I. D. Sârbu mi-a spus atât de bine într-o scrisoare adresată mie, Tata nu și-a creat o „școală“ și nici „discipoli“. Și nici nu a căutat acest lucru. În aceeași măsură, pentru cine îl cunoștea pe Tudor Bugnariu, figură absolut *singulară* în „stânga“ românească, lucrurile iarăși nu sunt ciudate. Într-un moment când mișcările extremiste de dreapta luau o amploare extrem de periculoasă în Europa, Tudor s-a angajat pe linia antifascistă, asumându-și toate riscurile, renunțând la o carieră universitară ce se anunța frumoasă. Suportând procese politice care au avut răsunet în străinătate, precum și ani de privare de libertate și drepturi civile. A avut alături pe prima lui soție, Kato. O persoană de mare caracter, spun cei ce au cunoscut-o. Și care și-a pierdut o mare parte din familie, deportată din Transilvania de Nord și exterminată. Tudor a făcut parte din acel grup de intelectuali, din Cluj, care a ajutat la trecerea evreilor în România, pentru a-i salva. După război, Kato nu s-a mai angajat în viața politică, fiind nemulțumită de anumite aspecte. În familia mea am căutat să cultiv respectul pentru această femeie, remarcabilă sub multe aspecte. Tudor a fost un foarte bun profesor, care a încercat să-i îndrume pe studenții lui să învețe filosofie, să *gândească* și nu să memoreze documente de partid. Cu toate că încă din perioada interbelică era conștient și informat asupra crimelor staliniste din URSS, și-și *manifesta deschis dezaprobarea*, el și-a rămas fidel sie însuși, idealurilor sale pe plan social-politic. A fost un admirabil exeget al marxismului; a scris însemnări și memorii. Dar s-a retras

aproape de tot din publicistică, încă de la începutul anilor '50, deoarece nu accepta să fie „cenzurat“, să dea „citate“, să scrie „omagii“. Așa încât *a publicat puțin*. S-a dedicat în schimb tot timpul activității didactice și cei ce l-au avut profesor au avut mult de câștigat.

Atunci când l-am cunoscut își avea opiniile bine stabilite, încât presupunerea unora, că mi-aș atribui mie „merite“ în ce privește ținuta lui morală, în politică, e cel puțin *insidioasă*. Fiind crescută de mic copil în ideea că funcțiile publice sunt ceva conjunctural și trecător, e evident că am acceptat căsătoria cu el când va fi din nou numai profesor. Așa cum rezultă din însemnările lui, el chiar conta să scape, prin căsătoria cu mine, de niște „funcții“ ce nu-i conveneau, și glumea cu mine pe tema asta: „Am crezut că scap, dar nu s-a putut“. Am avut chiar un fel de „gentlemen's agreement“ destul de amuzant, dar care ilustrează perfect părerile sau *alergiile* lui: având în vedere diferența mare de vârstă ce ne despărțea, mi-a spus că, indiferent ce mi-ar mai aduce în cale viitorul, să nu fie un *activist*. În ce privește viața noastră „mondenă“, era aproape tot așa de „demimondenă“, ca a Tatălui meu. La început m-a dus la vreo două spectacole și recepții ale ambasadelor Chinei (în perioada Chinei celor 1001 de flori) și Indiei, să-l însoțesc. Eram stânjenită, căci trebuia să cunosc oameni pe care nu-i știam decât vag, din ziare, și pe care nu i-am frecventat niciodată, ulterior. Au mai fost centenarele Universității (București) și Academiei, unde mă bucuram să-l întâlnesc pe C. Daicoviciu, la care țineam foarte mult. După 1965, Ceaușescu a încercat să-i „curteze“ puțin pe ilegaliști, fără succes la unii, ca de exemplu soțul meu. Dar am fost la vreo două-trei recepții. Tudor mă ținea să șed lângă el ca să putem observa servilismul aceluia care se duceau să ciocnească paharul cu *ei*, și-mi zicea: „Uite, îi vezi... cum se duc... cum se linguesc“. La începutul anilor '80 am frecventat cu el, ca mulți intelectuali neconformiști, filmele de la Ambasada Ungariei, care erau foarte bune și nu se puteau vedea în oraș. Mai târziu, eu singură, născută fiind în Elveția, eram invitată la ziua națională a Elveției. Dar asta era treaba mea și n-avea

legătura cu „nomenclatura“. Ceea ce scriu poate părea o justificare, dar este un răspuns la comentarii făcute de persoane care probabil pe mine *nici nu mă cunosc personal* și pe Tudor foarte vag. Aceste observații le-am auzit absolut întâmplător și indirect. Dar m-au *durut*. Într-adevăr, la noi lumea nu prea știe să fie „fair play“. „Jocul cinstit“ nu se practică în sistemele totalitare, iar lumea se dezvăță greu de asemenea metode de discreditare.

Relațiile dintre Tatăl meu și Tudor Bugnariu erau foarte cordiale și foarte compatibile. Se respectau reciproc. Și eu am respectat opiniile fiecăruia în parte. Nu totdeauna mi-a fost ușor, cum îmi scria I. D. Sârbu prin anii '80. L-am înțeles pe Tudor că nu a scris niciodată despre Tatăl meu. Desigur, au fost și lucruri formale, pe care greu le-am acceptat, dar care nu fac obiectul acestui text.

*

Unul dintre momentele cele mai greu de suportat pentru Tatăl meu a fost publicarea, în *Gazeta literară*, a fragmentului din romanul lui M. Beniuc, *Pe multe de cutit*, fragment intitulat „Marele Anonim“. Era în vara 1959, un an după arestarea în 1958 a „grupului dr. Iubu“, la Cluj. Revista era condusă de Zaharia Stancu, cărui îi aparține și prima informare semnată împotriva lui Blaga, la Securitate, în 1949. Titlul din revistă trimetea, fără echivoc, la Tata. Era o metodă, atunci, să distrugi un om, introducându-l *fără știrea lui* într-o carte. Și cu trimiteri foarte transparente la persoana reală. În respectivul capitol de roman nu era atacat numai Tatăl meu, pe care în final îl făcea „Mare imbecil“, dar și bunicul meu, Preotul Isidor Blaga. Omul de mare cultură, care în altar, în pauzele slujbei, citea filosofie, este prezentat că „măcelarul“ satului. Durerea Tatii a fost profundă. S-a simțit umilit, jignit, așa cum te simți când ai parte de asemenea „surprize“. Din partea unui om pe care l-a primit de nenumărate ori în casă (Beniuc a venit adesea în casa noastră din Cluj, între 1939-1940). Să ți se schimonosească „imaginea morală“, și să nu poți replica. Pentru că nu existau legi care să te apere, care să-ți permită,

prin justiție, să obții daune morale. Ceea ce astăzi se poate. Dar oamenii n-au învățat încă (sau se tem) să utilizeze aceste drepturi pe care le-au câștigat. Și care ar trebui folosite cu fiecare prilej.

Singurul lucru posibil atunci a fost un memoriu de protest, adresat Comitetului Central. Care s-a publicat mulți ani după moartea Tatei.

Lovitura pentru el a fost cumplită. Autopsia a arătat că suferea de un cancer primar de mulți ani. Oare nu această durere cumplită, pentru că îl implica și pe tatăl lui, a declanșat proliferarea bolii? Căci francezii spun că neoplasmul este „la maladie du chagrin“. Nimeni nu are voie să se joace, din răutate, cu sufletele, căci nu știe ce poate provoca.

Închei cu cuvintele unui „prietен“ al meu:

„But soon we shall die and all memory of those five will have left the earth, and we ourselves shall be loved for a while and forgotten. But the love will have been enough; all those impulses of love return to the love that made them. Even memory is not necessary for love. There is a land of the living and a land of the dead and the bridge is love, the only survival, the only meaning.“*

(Thornton Wilder,
The Bridge of San Luis Rey)

25 februarie, 2001

---

* „Dar în curând noi vom muri și întreaga lor amintire va părăsi pământul odată cu noi; noi înșine vom fi iubiți câtva timp și apoi dați uitării. Dar dragoste a fost să fie destulă; toate acele valuri de iubire se reântorc la dragostea ce le-a produs. Nici amintirea nu este necesară iubirii. Există o țară a celor vii și o țară a celor morți, iar puntea care le leagă este iubirea, singura care supraviețuiește, singura care mai are înțeleș.“